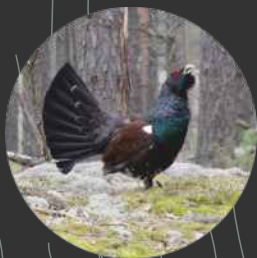

NATURALIT

**Kontroliuojamas
deginimas –
pagalba gamtai**

Ugnies pažaida
reikalinga
didžiausiems
Lietuvos laukiniams
vištiniams
paukščiams–
kurtiniams

Renato Jakaičio
nuotr.

Išdaginis blizgiavabalio
aptiko gaisre iškepusią
pūzravabalio lervą

Vytauto Uselio nuotr.

Kalninė arnika
buvusioje gaisravietėje

Mindaugo Lapelės
nuotr.

Kontroliuojamas deginimas – kas tai?

Kontroliuojamas miško paklotės deginimas yra gamtotvarkos priemonė, skirta palaikyti miško buveinių, kurioms būdinga ugnies pažaida, tokių kaip Vakarų taiga ir Kerpiniai pušynai, gerą būklę: t. y. išsaugoti ir palaikyti būdingą augaliją, medyno struktūrą, užtikrinti natūralų medyno atsikūrimą bei išsaugoti retas ir nykstančias tokių buveinių rūšis. Šių Europos Bendrijos svarbos buveinių yra ir Lietuvoje, daugiausia Dzūkijoje. Šios teritorijos yra įtrauktos į Natura 2000 saugomų teritorijų tinklą.

LIFE „Taiga“ projekto
vykdomas
kontroliuojamas
deginimas Švedijoje

Kodėl reikia kištis į gamtos procesus?

Žaibas yra dažna savaiminių gaisrų priežastis Dzūkijos kerpiniuose pušynuose. Ugnies pažaida sukuria medžio mikrobuveines, kurios reikalingos specifinėms rūšims

Silvijos Šaudytės-Manton nuotr.

Žmogiškoji veikla turi įvairiapusišką poveikį gamtinėms buveinėms. Tam tikro tipo Europos Bendrijos svarbos gamtinės buveinės susiformavo ilgus šimtmečius sąveikaudamos su žmogumi, todėl jų gerai būklei palaikyti būtinas žmogaus įsikišimas. Pavyzdžiui, ekosistemoms ir biologinei įvairovei ypač svarbias atvirų pelkių ir pievų buveines palaikė ekstensyvus gyvulių ganymas. Šiuo metu, sunykus tokiai tradicinei ūkininkavimo praktikai, daugelis šlapynių užauga menkaverte augmenija, krūmynais ir prarandama gamtinė įvairovė.

Kalbant apie miškų buveines, anksčiau gaisrai buvo natūralus ar žmogaus sukeltas gana reguliariai pasitaikydavęs gamtos reiškiny, ypač

pušynuose. Kerpinių pušynų bei Vakarų taigos buveinės ir su jomis susijusios tam tikros augalų, grybų, vabzdžių ir paukščių rūšys prisitaikė prie periodiškai kylančių gaisrų ir todėl ugnies pažaida tapo būtina jų išlikimui. Valstybei pradėjus aktyviai užsiimti miškotvarka ir gaisrų prevencija, daliai buveinių ir rūšių iškilo pavojus išnykti, todėl tokioms buveinėms palaikyti reikalingi kontroliuojami deginimai kaip savaiminių gaisrų imitacija. Kerpiniai pušynai yra jautrios ir gana nestabilios buveinės, jų būklė Centrinėje Europoje prastėja, todėl tokiems miškams išsaugoti reikalingas ypatingas dėmesys ir specifinių gamtosauginių priemonių taikymas.

Kuo miško paklotės kontroliuojamas deginimas skiriasi nuo miško gaisro?

Kontroliuojamas deginimas nepažeidžia medžių lajų ir ugniai atsparaus pušies kamieno

Švedijos LIFE „Taiga“ projekto nuotr.

Mūsų kraštui natūraliai būdingesni pažemio gaisrai. Kai vyrauja sausi ir vėjuoti orai, gausu degių nuokritų ar sumedėjusios augalijos, leidžiančios ugniai pakilti iki lajų, gali kilti ir viršūniniai, didelės apimties gaisrai. Kituose kraštuose, pavyzdžiui, Šiaurės Amerikoje ar Australijoje, gamtosauginis reguliuojamas deginimas yra ir didelių gaisrų prevencinė priemonė, paremta tūkstantmete vietinių gyventojų kultūrinio deginimo tradicija.

Kontroliuojamam deginimui yra būdinga neaukšta liepsna, šviesūs dūmai bei žemesnė temperatūra. Tai neprimena tikro gaisro, nes tokie mažo intensyvumo kontroliuojami deginimai nepažeidžia medžių dėl atsparios ugniai kamieno žievės, o viršūnių nepasiekia, nes vyksta pažemėje. Deginimas vyk-

domas pradžiūvus, bet neperdžiūvus miško paklotei. Tai padeda geriau kontroliuoti ugnį, bei apsaugo po paklote esančius sluoksnius nuo išdeginimo ir karščio. Taip pat tai yra puiki priemonė invaziniams augalams naikinti.

Prieš vykdant kontroliuojamą deginimą, specialistai įvertina meteorologines sąlygas: labai svarbu žinoti vėjo stiprumą ir jo kryptį, temperatūrą, oro drėgmę. Staiga pasikeitus oro sąlygoms, toks deginimas gali būti atšaukiamas, nes saugumas yra svarbiausias. Imamasi ir kitų saugumo priemonių, pavyzdžiui, padaromos drėkinamos juostos, ribojančios nudeginamą teritoriją nuo neliečiamos, arba deginamas plotas apiriamas 3 metrų pločio smėlingomis juostomis, užkertant kelią ugnies plitimui.

Kokioms saugomoms rūšims reikalinga ugnies pažaida?

Ugnies pažaida padeda atkurti žalvarnių mitybinę bazę ir medžioklei tinkamas buveines

Renato Jakaičio nuotr.

Lietuvoje buvusiose gaisravietėse labai greitai įsikuria jas mėgstančių vabzdžių, grybų, paukščių ir augalų rūšys. Didžioji dalis jų yra nykstantys ir saugomi, įrašyti į ES Paukščių ir Buveinių direktyvų priedus bei Lietuvos raudonąją knygą.

Natūraliuose taiginiuose miškuose geriausias sąlygas randa išrankūs uoksiniai paukščiai – tripirštis genys, lututė, žvirblinė pelėda. Ugnies pažaida reikalinga tokiems saugomiems paukščiams kaip žalvarnis, kurtinys, tetervinas, lėlys, lygutė.

Gaisravietės sukuria sąlygas augti įvairiems medingiems žoliniams augalams. Jų žiedus lanko įvairūs plėviasparniai ir kiti vabzdžiai, reguliuojantys ūkiniu požūriu kenksmingų vabzdžių gausą. Taip pat gaisrų suformuotose buveinėse veisiasi nykstantys drugiai – pietinis, juodasis ir pušyninis satyrai – bei Lietuvoje jau išnykusioms priskiriama taškuotoji kerpytė. Tik esamose ir buvusiose gaisravietėse gali sėkmingai veisti tokie termofiliniai (šilumamėgiai) vabalai kaip išdaginis, variapilvis, dėmėtasparnis ir kiti blizgiavabalai bei ūsotis išdaginis skiedrenis.

Ugnies pažaidos sukurtos retmės, saulėtos aikštelės reikalingos tokiems saugomiems augalams kaip vėjalandė šilagėlė, kalninė arnika, trivarpė padraika, tamsialapis skiautalūpis, daugiaskiltis varpenis, smiltyninis gvazdikas.

Kontroliuojamo deginimo palaikomos atviros aikštelės reikalingos tetervinų tuoktuvėms

Renato Jakaičio nuotr.

Kuo kontroliuojamas deginimas skiriasi nuo žalingo žolės deginimo?

Paprastai žolė deginama savavališkai, dažniausiai netinkamomis oro sąlygomis. Tai yra nekontroliuojami bei žalingi esamai ekosistemai ir dažnai pačiam žmogui gaisrai. Žūva perintys paukščiai, varliagyviai, vabzdžiai, pasitaiko, kad ugnis persimeta ir į gyvenamuosius namus ar gretimus miškus.

Kontroliuojamas miško paklotės deginimas yra nedidelio masto moksliskai pagrįsta gamtotvarkos priemonė, atliekama tik specifinėse miško buveinėse, kur tokia priemonė reikalinga savitoms nykstančioms rūšims ir buveinėms išsaugoti. Šią priemonę vykdyti gali tik sertifikatus turintys specialistai – miškininkai, ugniagesiai, gamtosaugininkai. Kontroliuojamo deginimo nauda nusveria laikiną nedidelę žalą, nes, kaip rodo tyrimai, įprastos rūšys greitai atsistato, o tuo metu retos ir saugomos rūšys turi galimybę įsikurti.

Smiltyninis gvazdikas

Mindaugo Lapelės nuotr.

Kokia yra geroji kitų šalių praktika?

Paklotės pažaidos reikalingos, kad vėjalandžių šilagėlių sėklos įsitvirtintų ir sudygtų žemėje

Renato Jakaičio nuotr.

Kontroliuojamą deginimą, kaip efektyvią buveinių atkūrimo priemonę, sėkmingai taiko kaimyninė Latvija bei Vakarų taigos miškais turtingos Švedija ir Suomija.

Latvijos Adažiu savivaldybėje esančioje 1620 ha miško teritorijoje baigtas vykdyti LIFE projektas „Birds in Adazi“, kuriuo siekta atkurti palankias veisimosi ir mitybos sąlygas tokiems saugomiems paukščiams kaip tetervinai, žalvarniai, lygutės, paprastosios medšarkės. Tarp taikomų priemonių – kontroliuojamas deginimas 20 ha plote. Plačiau: <https://putniadazos.lv/en>

Suomijoje nuo 2014 m. vykdomas LIFE projektas „Light and Fire“ siekia palaikyti 69 šalyje esančių Natura 2000 teritorijų, kurioms būdinga ugnies pažaida, gerą būklę ir taip apsaugoti nykstančias rūšis, tokias

kaip vėjalandė šilagėlė ir paprastasis čiobrelis. Teritorijos apima buveines, kurios prisitaikė prie sauso mikroklimato, aukšto saulės spinduliuotės lygio, aukštos temperatūros ir staigių jos svyravimų, ribotų maisto šaltinių. Anksčiau tokias buveines pirmausia kūrė miško gaisrai, o juos efektyviai pažabojus, šios buveinės apželia ir nyksta. Tarp projekto metodų – nepageidaujamų medžių bei svetimų rūšių šalinimas ir kontroliuojamas deginimas. Plačiau: <https://www.metsa.fi/en/project/light-fire-life/>

Suomiai perėmė gerą patirtį iš Švedijos LIFE+ projekto „Taiga“, kuris 2015-2019 m. laikotarpiu visoje šalies teritorijoje atliko 120 kontroliuojamų deginimų Vakarų taigos buveinėse. Švedų šūkis: „Kontroliuojamas deginimas – būdas rūpintis gamta“. Plačiau: <http://lifetaiga.se/>

Kerpiniai pušynai Dzūkijos nacionaliniame parke

Mindaugo Lapelės nuotr.

Kokiose teritorijose Lietuvoje reikalingas kontroliuojamas deginimas?

Ši gamtotvarkos priemonė aktualiausia Dzūkijoje. Dzūkijos nacionaliniame parke yra išskirta paukščių ir buveinių apsaugai svarbi teritorija Dainavos giria. Šioje Natura 2000 teritorijoje ypatingas dėmesys turi būti skiriamas lutučių, lėlių, lygučių, kurtinių, tetervinų apsaugai, šalia tradicinių gamtosauginių priemonių taikant kontroliuojamą miško paklotės deginimą.

Norint neprarasti bei didinti kraštovaizdžio mozaikiškumą ir taip išsaugoti įvairius biotopus – pievas, kopas, miškus, pelkes, viržynus – Dzūkijoje vertėtų atverti žemynines kopas ir palaikyti atviras buveines. Kontroliuojamo deginimo gamtotvarkos priemonė reikalinga blogos būklės Vakarų taigos ir Kerpių pušynų buveinėms atstatyti, taip pat plynoms kirtavietėms, siekiant natūraliai atkurti pušies medyną.

Eksperimentinis viržynų
deginimas Musteikos
girininkijoje, 2011 m.

Mindaugo Lapelės nuotr.

Ar turime reikiamos patirties?

Siekiant pagerinti tetervinų tuokviečių būklę, 2011 m. Musteikos girininkijoje buvo atliktas pirmasis eksperimentinis viržynų deginimas. Po deginimo daryti dirvožemio tyrimai parodė, kad šis trumpalaikis gaisras (kuris nebuvo intensyvus ir nepasiekė aukštų temperatūrų) didelio poveikio dirvožemio būklei neturėjo (dr. Paul Pereira, 2012).

Beveik 200 metų gaisrų
istorija Musteikos
girininkijos pušyje

Charles Ruffner nuotr.

Ateities planai

Miškas, praėjus 4 metams po kontroliuojamo deginimo. Leisjarvi nacionalinis parkas, Suomija, 2019 m.

Žydrūno Preikšos nuotr.

Igyvendinant LIFE integruotąjį projektą „Natura 2000 tinklo valdymo optimizavimas Lietuvoje“ („Naturalit“), Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkai ir Dzūkijos nacionalinio parko gamtosaugos ekspertai, bendradarbiaudami su Valstybinių miškų urėdijos specialistais, planuoja mokslinio eksperimento tikslais panaudoti šią gamtotvarkos priemonę. Tai bus daroma parengus išsamias miško buveinių tvarkymo rekomendacijas ir suderinus reikiamus teisinės bazės pakeitimus. Kontroliuojamo miško paklotės deginimo poveikis bus vertinamas atliekant detalų miško struktūros ir biologinės įvairovės monitoringą. Daugiau apie projektą – naturalit.lt

Kontroliuojamas deginimas Suomijoje. Deginamas plotas kruopščiai parenkamas iš anksto, įvertinant trumpalaikį ir ilgalaikį šios priemonės poveikį. Plotas apribojamas mineralizuota juosta, kuri prieš deginimą sudrėkinama. Ugnis plinta priešvėjine kryptimi ir yra nuolat prižiūrima 8-11 žmonių komandos. Bet kurią akimirką visu perimetru budintys žmonės artėjančią prie ribos ugnį gali „sudrausminti“ vandens srove, tiekiamą priešgaisrinėmis žarnos. Netoliese budi miškininkų priešgaisrinis automobilis. Po kontroliuojamo deginimo smilkstanti gaisravietė dar 3-5 paras prižiūrima.

Gedimino Brazaičio nuotr.

Kuprotoji plėšriamūsė – įspūdingos išvaizdos ir elgsenos vabzdys, galintis išgyventi tik labai saulėtuose išretėjusiuose brandžiuose pušynuose, kurie natūraliai formuojasi dėl reguliarių gaisrų.

Vytauto Uselio nuotr.

Tripirštis genys – pagal ES Paukščių direktyvą saugomas retas paukštis, įsikuriantis brandžiuose taiginiuose miškuose. Jo paplitimas susijęs su gaisravietėmis, kur tripirštis genys turi tinkamas gyvenimo sąlygas. Skaiciuojama, kad Lietuvoje šių genių yra vos per šimtą porų.

Renato Jakaičio nuotr.

Buvusių gaisraviečių gyventojas – ypatingai retas ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašytas drugelis pietinis satyras. Šiuo metu jis aptinkamas tik Pabradės kariniame poligone, kur reguliariai vyksta gaisrai.

©entomart

Teksto bendraautoriai:

Prof. dr. Gediminas Brazaitis
Dr. Mindaugas Lapelė
Silvija Šaudytė-Manton
Vytautas Uselis

Redaktorė Monika Midverytė

Projektą „Natura 2000 tinklo valdymo optimizavimas
Lietuvoje“ (LIFE IP PAF-NATURALIT), Nr. LIFE16 IPE/LT/016
finansuoja ES LIFE programa ir Lietuvos Respublika.

